

Dragana V. Todosreskov, Milorad Đurić

Socijalistička književnost?

(ne)moć političkog diskursa

Sažetak

Nakon definicije i kraće istorije razvoja socijalističke misli, ali i analize njene političke prakse u XX stoleću, rad se bavi ideloškim diskursom u književnosti, kako u bivšoj SFRJ, tako i SSSR-u. Ideološki diskurs u književnosti navedenih zemalja prisutan je i kao jedan vid zadate teme na koju odgovaraju različiti književni žanrovi, pre svih proizvodni roman, pa čak i jedan književni pravac – socijalistički realizam. Sve elemente proizvodnog romana, pa i socijalističkog relaizma, parodira ruski pisac Vladimir Sorokin u romanu Trideseta Marinina ljubav (1987), čije modele prevrednovanja ideološkog diskursa takođe pratimo u radu.

Ključne riječi: *socijalizam, komunizam, ideologija, dvadeseto stoleće, SSSR, SFRJ, socijalno-realistična literatura, „proizvodnja“, roman, parodija, ideološki diskurs.*

Socijalist literature? (no)power political discourse

Summary

Starting from the history and definition of socialism, as well as various practices of this ideology, this paper deals with the adoption of socialist doctrines in Soviet and Yugoslav literature. The analysis of the novel *Thirtieth Marina's Love* by Vladimir Sorokin, paper attempts to show the utopian idea of socialist doctrine that aspires to impose their ideological matrix of artistic discourse. Skillfully combining the utilitarian discourse and style of totalitarian communist manifesto with literature, Sorokin parody of the production of the novel indicates its inability to simultaneously satisfy the aesthetic qualities that are expected of true work of fiction and obvious of intent which, as such, can only survive in the milieu of a particular system which is creates.

Key words: *socialism, communism, ideology, the twentieth century, USSR, SFRY, social-realistic literature, "production" novel, parody, ideological discourse.*

Socijalizam

Bez obzira na pokušaje da sopstveno utemeljenje pronade u delima tzv. „socijalista-utopista“ (Mor, Kampanela), socijalizam je, kao što su to uostalom i liberalizam i konzervativizam, ideologija devetnaestog veka. Tokom tridesetih godina devetnaestog veka, pod uticajem teorija Roberta Ovena i Sen-Simona, pojavljuju se prepoznatljivi elementi političkog opredeljenja koje će postati poznato kao „socijalizam“. Deleći sa liberalizmom prosvetiteljsko poreklo i, samim tim, veru u razum i progres, socijalizam je, ipak, u polje političke percepcije uneo niz tema koje su u suštini reakcija na društvene uslove nastale kao posledica rasta industrijskog kapitalizma i koje su ove dve ideologije postavile u odnos nepomirljivog antagonizma. Siromaštvo i ponižavajući položaj radnika u fazi rane industrijalizacije bili su plodno tlo za tematizovanje socijalizma kao filozofsko-političkog, ali i političko-etičkog sistema koji će gotovo dva veka biti otvorena opozicija građanskom društvu.

Ključni doprinos teorijskom utemeljenju socijalizma svakako pripada Marksu i Engelsu, kao i njihovim sledbenicima u okviru marksističke teorije. Na početku rasute i na prvi pogled nesistematične, Marksove kritičke analize građanskog društva sakupljene su u čvršći argumentacijski sklop u *Nemačkoj ideologiji* iz 1845. godine, gde zajedno sa Engelsom prvi put predstavlja pojam „socijalističke teorije“ kao stroge nauke. Ovako shvaćen, „naučni socijalizam“ doveo je do raskida sa svim ostalim teorijskim socijalističkim

orijentacijama tog vremena, ali i sa prethodnim Marksovim i Engelsovom filozofskim interesovanjima. Engels zaključuje da industrijska revolucija razara i nadilazi svet u kojem je nastala. U dijalektici industrijske revolucije Engels otkriva šifru evropske prošlosti i sadašnjosti, ali i svetske budućnosti. Pripisujući industrijskoj revoluciji u Engleskoj svetsko-istorijski značaj, Engels će, zapravo, izvršiti presudan uticaj na Marksa, sa kojim će u *Nemačkoj ideologiji* formulisati jednu novu filozofiju istorije, teoriju u kojoj će politička ekonomija zadobiti prevlast nad klasičnim kategorijama politike.

Sistematizovanje logike kapitalističkog razvoja u teoriju o savremenoj epohi, u kojoj su istovremeno prisutni razlozi njenog sloma ali i jezgro buduće emancipacije, biće osnova na kojoj će Marksovi sledbenici izgraditi marksizam. „Revolucionarna teorija“, kako ju je Marks nazvao u *Bedi filozofije*, predstavljala je odgovor na problem utemeljenja društvene kritike u kojoj se ukrštaju teorijski i praktični interesi. Pokušaj uspostavljanja ovakve teorije počivao je na nekoliko tačaka: društvene teorije neposredno zavise od socijalnih grupa, a teoretičari su, zapravo, naučni zastupnici socijalnih grupa u teorijskoj sferi; budući da sve socijalne teorije odražavaju interese konkretnih društvenih grupa, „revolucionarna teorija“, u tom smislu, jeste izraz revolucionarne socijalne grupe (proletarijata); kako „revolucionarna teorija“ izražava interese socijalne grupe na čijoj je strani logika njen zadatak je umnogome lakši od drugih teorijskih sistema – dovoljno je da samo konstatuje ono što je i inače očigledno. Jer, neadekvatnost drugih društvenih teorija ne leži u njihovim, eventualnim, logičkim nedostacima, već u pukoj činjenici da zastupaju interese „pogrešnih“ socijalnih

formacija. Uverenost u superiornu prirodu sopstvene teorije u odnosu na konkurentske sisteme u velikoj meri objašnjava i kasnije neobično samopouzdanje Marksovih pristalica.

Tematski horizont socijalizma, iako nastao na socijalnom iskustvu devetnaestog veka doživće brojne i različite varijacije, naročito u drugoj polovini dvadesetog veka. Štaviše, socijalizam se pokazao kao vrlo rastegljiv i prilagodljiv pogled na svet, budući da je bio prihvaćen ne samo kao doktrina klasne borbe, već i kao ideologija antikolonijalnih i antiimperijalističkih pokreta. Kombinacija sa afričkim plemenskim sistemom, arapskom islamskom kulturom i južnoameričkim antidiktatorskim pokretima, obezbedili su socijalizmu spektakularni uspon na planetarnom nivou.

Socijalizam je, dakle, legitimisao i Staljinov unutrašnji teror, Kastrovu revoluciju, Mao Cedungovu Kinu, istočno-evropske prosovjetske režime, sandinistički pokret u Nikaragvi, kao i Gadafijev arapski socijalizam.

Postoje sistemski razlozi za ovakvo otkrivanje socijalizma kao, očigledno, vrlo prihvatljivog političkog okvira u brojnim srednje- i slaborazvijenim društvima. S jedne strane, socijalizam je shvatan kao ekonomski model koji je alternativan kapitalističkom. Kolektivizam i planska privreda – nasuprot individualizmu i brutalnim zakonima tržišta, su svakako bili daleko prihvatljiviji za društva koja su bila duboko zaostala i u kojima je samo država mogla da bude nosilac bilo kakve modernizacije. S druge strane, socijalizam je bio tretiran ne samo kao zaštitnik interesa radničke klase, već i seljaštva, što je bilo izuzetno važno u neindustrijalizovanim zemljama. Uprkos brojnim varijacijama, Hejvud navodi pet ključnih

elemenata koji karakterišu socijalizam kao snažnu i zaokruženu ideologiju: zajednica (kolektivizam), saradnja, jednakost, društvena klasa i zajedničko vlasništvo. (Hejvud, 2005: 112)

U teorijskom središtu socijalizma nalazi se kolektivizam, verovanje da je zajednica, moralno i praktično, važnija od pojedinaca, te da su kolektivni interesi (interesi klase, društva, nacije ili države) značajniji od individualnih. Time se socijalizam pozicionirao kao potpuna opozicija liberalizmu. Individualni egoizam, ključna pretpostavka liberalizma, za socijalizam predstavlja tek posledicu loše ustrojenog društva, posledicu razdvajanja privatnog i javnog, stanje koje treba prevladati i, konačno, harmonizovati. U skladu sa tim, socijalizam je uvek projekcija društva kakvo bi moglo da bude, odnosno, projekcija neophodnih promena kako bi se došlo do istinske lične i društvene emancipacije.

Primat zajednice počiva na uverenju da je prirodan odnos između individua odnos saradnje, a ne „rat svih protiv svih“, *bellum omnium contra omnes*. Nasuprot liberalističkom modelu naknadnog zajedništva, socijalisti smatraju da je u individualnom delanju uvek prisutna i opštost kao permanentna osnova socijalnog poretka. Zbog toga je odnos saradnje, zapravo, prirodno stanje među ljudima. Ovaj odnos podrazumeva i moralnu obavezu da zajednica pomogne onim pojedincima kojima je to neophodno. U društvima otvorene konkurencije negira se, po mišljenju socijalista, društvena priroda ljudskih bića, koja se time okreću jedni protiv drugih stvarajući situaciju permanentnog, vidljivog ili nevidljivog građanskog rata. Iz socijalističke perspektive, saradnja je uvek

efikasnija od konkurencije, jer pored takmičarskog razvija i moralne aspekte koji su, takođe, u funkciji postizanja opšteg dobra. Socijalizam je i u privredi pokušao da razvije različite oblike saradničkog udruživanja – od kooperativnih društava u Velikoj Britaniji krajem devetnaestog veka, zadruga, jugoslovenskog radničkog samoupravljanja do izraelskih kibuca.

Saradnja u zajedništvu je, međutim, moguća samo ako počiva na pretpostavljenoj jednakosti. Ljudi će lakše sarađivati sa onim sa kojima mogu da se identifikuju, sa onima sa kojima dele isti društveni položaj. Nejednakost proizvodi nestabilnost i razdor. Zbog toga će isticanje jednakosti biti jedna od najsnažnijih karakteristika socijalističke ideologije. Za razliku od liberalističkog shvatanja jednakosti, koja je jednakost u prilikama, socijalizam se zalaže za jednakost ishoda. Budući da je nejednakost u kapitalističkim društvima posledica pre različitih klasnih pozicija, a ne bilo kakvog prirodnog procesa, socijalizam će se zalagati za jednakost u zadovoljavanju bazičnih ljudskih potreba kao neophodne pretpostavke realizacije ljudske slobode.

Da bi proletarijat, kao „izabrana“ društvena klasa, realizovao ciljeve materijalističke filozofije istorije, neophodno je da se organizuje kao partija koja će sprovesti diktaturu proletarijata – neophodnu fazu između kapitalističkog/klasnog i komunističkog/besklasnog društva. Materijalna baza ovog međuperioda artikulisala bi se kroz ukidanje privatne svojine i formiranje zajedničkog vlasništva.

Socijalistička ideologija je, kao što smo videli, zahvatala širok opseg različitih varijacija. Ovakvo ekstenziviranje jedne

doktrine neminovno je vodilo uspostavljanju konkurentskih (pod)ideologija unutar samog socijalizma. Osnovno pitanje vezano je za konačni ishod, konačnu viziju društva, odnosno, za samorazumevanje utopijskog momenta, kao i delanja putem kojeg se realizuje mogućnost emancipovanog društva. U tom smislu su se u okviru socijalizma razvile dve konkurentske orijentacije – komunizam i socijaldemokratija.

Diskursi socijalizma, politike (ne)moći

Komunizam je krajnji cilj socijalizma. Realizacija istinskog besklasnog i emancipovanog, komunističkog društva moguća je samo putem revolucionarne diktature proletarijata organizovane u okviru socijalističke države. No, uloga proletrske države je ograničena odbranom od buržoaske kontrarevolucije – kad ta opasnost bude uklonjena, sama država će se pokazati suvišnom i „odumreti“. Dakle, u ovom Marksovom scenariju, komunizam je definisan kao krajnji cilj istorije, kao društvo u kojem je slobodan razvoj svake individue uslov slobodnog razvitka svih. Ipak, početkom dvadesetog veka, pridev „komunistički“ dodale su mnoge partije revolucionarno-socijalističkog usmerenja. Boljševička revolucija u Rusiji 1917. godine i organizovanje sovjetske države, kao i prihvatanje naziva „Komunistička partija“, presudno su uticali na ostale revolucionarne pokrete. Dve godine kasnije, 1919. osnovana je *Komunistička internacionala* – *Kominterna*. Komunističke partije u drugim zemljama spremno su prihvatile sovjetsko liderstvo, a sovjetski komunizam postaje obavezujući model

Međutim, prevođenje emancipatorskog potencijala u realnost, prvo u Rusiji, a posle Drugog svetskog rata i u mnogim drugim državama, postaje praksa u kojoj se u velikoj meri odstupilo od izvornih Marksovih i Engelsovih projekcija. Komunističke partije nisu osvojile vlast u industrijski razvijenim zemljama, već suprotno – u pretežno agrarnim društvima. Bez urbanog proletarijata i sa masom neobrazovanog i nepismenog stanovništva (osim retkih izuzetaka) komunistička vlast se brzo transformisala u vlast komunističkih elita koje su, pod pretnjom kontrarevolucije ili, kasnije, hladnog rata, svoju vladavinu bazirale na agresivnom totalitarizmu. Takođe, komunističke partije su, pod uticajem Lenjina i Staljina, veliku pažnju pridavale ideji o sopstvenoj avangardnoj ulozi u „oslobođenim“ društvima i potrebi da se novi režimi po svaku cenu zaštite od neprijatelja – bilo unutrašnjih, bilo spoljašnjih.

Sve to je uticalo na stvaranje sumorne slike o komunizmu u dvadesetom veku – slike rigidnih, totalitarnih partija čija se rukovodstva nisu libila da zarad „viših“ ciljeva sprovede vrlo brutalne represalije nad sopstvenim stanovništvom. Totalitarna diktatura koju je zaveo Staljin, gulazi i masovne likvidacije „ideoloških neprijatelja“, duboko će obeležiti percepciju komunizma kao nesumnjivo totalitarne ideologije.

Socijalistička književnost

Kako čitamo u *Rečniku književnih termina*, u književnosti, „doktrina socijalističkoga realizma formirala se 1930-ih, prvenstveno u sovjetskoj književnosti, a poslije II svjetskog rata njene su se norme priznavale i književnostima drugih

socijalističkih zemalja“ (Živković, 1984: 742). Kako je sama tradicija realizma bila zamenjena socijalističkim realizmom, ili soc-realizmom, moralo je doći do izvesnih izmena glede same funkcije književnog dela. Jednom rečju, delo gubi svoju društvenokritičku dimenziju, da bi se u potpunosti podredilo zahtevu za „odgojnom, socijalno-pedagoškom funkcijom književnosti i umjetnosti“ (Isti: 743) kojom se provodila infiltracija vrijednosti socijalizma. Time se nad književnošću sprovodi svojevrсно nasilje, koje će biti ozakonjeno na Prvom kongresu Saveza sovjetskih pisaca 1934, kada je klauzula o obaveznom sleđenju socijalističkog realizma bila ugrađena u statut Saveza. Filozofsku potporu doktrina je crpela iz djela Đerđa Lukača i Todora Pavlova. U skladu s time, „socijalistički realizam određuje se kao osnovna metoda književnosti i kritike koja od književnika i kritičara traži da prikazuju stvarnost u duhu socijalističkih vrijednosti te tako služe odgoju radnika prema načelima socijalističke revolucije“ (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56922> datum posete 15. IX 2014). Književnost tako postaje utilitaristička, programska, populistička, prilagođena narodnim masama u cilju njihove socijalističko-komunističke edukacije. Interesantno je zapažanje S. Konstantinovića koji beleži da:

„cilj književnog stvaralaštva, vrednosni sistem kao i motivski repertoar u velikoj meri ima ishodište u književnom stvaralaštvu hrišćanskog srednjeg veka.

U oba slučaja cilj je jedan – utvrditi čitaoca u veri, ubediti ga da je proklamovana vera jedina ispravna; pripremiti ga da u sukobu sa inovernicima nazvanim 'nevernicima', bude spreman na fizički bol do smrti, ali da se ne odrekne svoje vere, da ne bude milostiv prema

jereticima kada se oni nađu u rukama pravovernih a nisu spremni da prihvate Hristovo ili Marksovo učenje; kao i da su dela pravovernih večnog karaktera.“ (Konstantinović, 2007: 156)

Takođe, „socijalistički realizam poslužio kao instrument hegemonizacije različitih nacionalnih književnosti ondašnjega SSSR-a, gdje je ruska književnost postala prva i najvažnija“ (Isto), te tako postaje jedna od legitimnih metoda represije najpre ruske književnosti u odnosu na druge manjinske književnosti federacije, a potom, nakon Drugog svetskog rata i formiranja Varšavskog pakta, i na zemlje-članice iza gvozdene zavese. Kako beleži Stanko Lasić, „socijalistički relaizam bio je *moćna* dogma koja se prividno ticala samo umjetnosti i kulture. Ta je dogma određivala zadatke i djelokrug umjetnosti, ona ju je i *sadržajno i formalno* definirala...” (Lasić, 1970: 69) te tako nastojala da ukine umetnost kao samostalno istraživanje „*pretvorivši je u specifičnu transmisiju Ideje.*“ (Isti: 69).

Situacija u SFRJ umnogome se razlikovala od sovjetske, naročito posle 48-maškog velikog odbijanja, te je ovako diktirana umetnička paradigma samo na početku shvaćena i prihvaćena kao metoda instrumentalizacije društva, jednoumlja i diskursa koji se umnogome oslanjao na šablonizirani kult ličnosti vođe, te na ideju kolektivizma, jednakosti i posebno bratstva-jedinstva. Međutim, odmah treba istaći da na prostoru bivše SFRJ nije bilo zamašnjeg poduhvata u vidu proizvodnog romana koji bi mogao da konkuriše velikanima ruske književnosti, niti po popularnosti niti po izrazitom angažmanu. Već 50-tih godina pojavljuju se i pisci modernističke književnosti, koji osporavaju koncept utilitarističke književnosti (Miodrag Pavlović, Vasko Popa, Branko

Miljković) ili ga relativizuju onoliko koliko je i sama modernističko/avangardna umetnost bila spremna da se razračuna sa društvenom stvarnošću. Nema, dakle, čak ni kod posleratnih nadrealista, kojima pripadaju poluge kulturne moći, toliko zanosa i propagiranja socijalističkih ideja u samim književnim tekstovima – više će se ispoljiti u esejima (npr. *Tri mrtva pesnika* Marka Ristića) ili u cenzurama pojedinih pisaca i neosnovanim napadima na njih. Slučaj „Vinaver“ je posebno indikativan za pisca liberalnog opredeljenja koji ostaje da živi u svojoj zemlji. Napade je doživeo i proslavljeni partizanski pisac Branko Ćopić, nakon objavljivanja *Jeretičke priče*, povodom koje se oglasio i maršal Tito lično. Dragoslav Mihailović prognan je na Goli Otok a Mirko Kovač i Borislav Pekić odslužili su zatvorske kazne.

U smislu emancipacije književnosti od socijalističkih stega važno je pomenuti Šegedinov referat na zagrebačkom kongresu književnika 1949, te referat Miroslava Krleže na Kongresu pisaca u Ljubljani 1952, u kojem, između ostalog čitamo:

„Onoga trenutka, kada se jave kod nas umjetnici, koji će svojim darom, svojim znanjem i svojim ukusom umjeti da te objektivne motive naše lijeve stvarnosti subjektivno odraze, rodit će se naša vlastita Umjetnost. Ukoliko se kod nas razvije socijalistički kulturni medij, svijestavn svoje bogate prošlosti i svijestan svoje kulturne misije u današnjem evropskom prostoru i vremenu, naša Umjetnost pojavit će se neminovno.“ (Citirano prema: Lasić, 1970: 80)

Same noseće ličnosti jugoslovenske književnosti, Ivo Andrić i Meša Selimović, a docnije i Miloš Crnjanski, po povratku iz izgnanstva, a posebno predstavnici stvarnosne proze ili crnog talasa/crnog vala, ovakav koncept utilitarističkog poimanja literature nisu sprovodili u praksi. Treba uzeti u obzir i Andrićevo fino poigravanje funkcijama moći koje obrazlaže Tihomir Brajović u knjizi *Fikcija i moć* kada, povodom *Priče o vezirovom slonu* beleži:

„Pročitana, u aktuelističkom svetlu još povesno živog ideološkog antagonizma između deklarativnog egalitarizma 'narodnih demokratija' i pragmatiskog liberalizma tzv. zapadnih demokratija, kao tek neizbežna posledica represije 'lokalno' vladajuće diskurzivne proizvodnje moći, ova odbrana prava na 'izmišljanje' skrivene i/ili (ne)poželjne istine u retrospektivnom post festum svetlu političkoistorijske propasti narodnih demokratija i njihovih uzurpatorskih vlastodržaca s kraja XX veka pojavljuje se, naime, i kao moguće anticipativna i 'produženo' subverzivna, ukoliko se pomenuta propast rastumači kao posledica odloženog ali neumitnog dejstva tako depresirane, 'dubinski' istinite fikcije, naravno“ (Brajović, 2011:76–77).

Tako dolazimo do zaključka da je književnost na prostoru bivše SFRJ svoje najviše domete ostvarila upravo onda kada nije bila zaneta idejom socijalizma, kolektivizmom, tendencioznošću i pisanjem s tezom, te kada je sledila unutarnje porive umetnika i njihovo legitimno pravo da pišu i govore najčešće o temama sa uporištem u prošlosti (Andrić, Crnjanski, Krleža), držeći se podalje od aktuelne svakodnevice i obezbedivši svojim književnim kvalitetom i valorizacijom vlastitog dela kako u zemlji tako i u svetu autoritet koji niti

jedna vlast nije mogla ni htela odbaciti. U tom smislu, od pedesetih godina dvadesetog stoleća, mi s pravom možemo govoriti o jednom vidu društva koje je, makar glede odnosa prema navedenim autorima, zaista pokazalo svoje socijaldemokratsko, a ne više strogo ustrojeno, komunističko lice. Prosto, javili su se pisci čijem respektabilitetu književni cenzori nisu mogli da naude.

Proizvodni roman

Pored oda i himni, te koračnica u duhu ratničkih pesama s ciljem negovanja tekovina NOB-a, jedan od najvažnijih žanrova socijalističke književnosti postaje proizvodni roman (preteča je roman *Mati* Maksima Gorkog, a ovaj tip romana pišu i F. V. Gladkov: *Cement*, 1925; M. A. Šolohov: *Uzorana ledina*, 1932). Proizvodni roman karakterišu polarizacija na dobre i loše junake, socijalni angažman, ideja kolektiva i radništva kao puta ka ostvarenju progresa i prosperiteta, te jednakosti za sve. Time se, kako čitamo u *Hrvatskoj enciklopediji*, „unutarnja struktura djela podvrgava vanjskomu neumjetničkomu postupku lakiranja zbilje“ (rus. *Лакировка действительности*), koje je „služilo prikrivanju društvenih proturječja tek uspostavljenoga socijalističkog poretka, a isticanju samo njegovih dobrih strana“ (*Hrvatska enciklopedija*, nav. izdanje, datum posete 15.IX 2014). SSSR, videli smo, pod staljinističkm diktaturom, ostala je uporište ovakvom vida spisateljske prakse, te stoga ne iznenađuje ogroman broj pisaca koji su, što posle Lenjinove revolucije, što kasnije, u vreme pomenute diktature, napustili Rusiju, postavši integralnim delom drugih književnosti, najčešće američke. Kako beleži Mihail Epštejn, tokom druge trećine dvadesetog

veka, ruska literatura trpela je balast socijalističkog realizma, koji se „užljebio” između modernizma, tj. avangarde, i postmodernizma (Epštejn, 1998, 64), te nije čudo da je ovakav vid nasilja nad umetničkom praksom za posledicu imao snažnu i dugotrajnu reakciju ruskih modernista. Docije, veliki broj ruskih postmodernih pisaca (Viktor Peljevin, Vladimir Sorokin, Viktor Jerofejev i dr.) ostaju trajno opsjednuti likom i delom Josifa Visarionoviča Staljina, te ovaj vladalac postaje čestom figurom kritičkog preispitivanja istorije, ispoljavanja bizarnosti ili satiričnosti u njihovoj prozi.

Posle debitantskog parodijskog romana mađarskog pisca Petera Esterhazija *Proizvodni roman* (1974), jedan od tzv. arhetipova moderne ruske kulture, Vladimir Sorokin, pripadnik Moskovskog konceptualističkog kruga, napisao je provokativan roman *Trideseta Marinina ljubav*. Pisac u intervjuu novinama *Московский комсомолец* i *Независимая газета* podvalači:

„Književnost – to je slobodna životinja. Ona mora da jede i kaki tamo gde joj se hoće. Refleks za povraćanjem ne mora biti loš, to nije loše, on pročišćava organizam. Književnost mora biti raznovrsna kao hrana. Ako jedeš svaki dan puding, i on će, na kraju krajeva, izazvati refleks za povraćanjem“ (citirano prema: Antanasijević, 2005, 33).

Navedeni roman, objavljen 1987. godine, karakteriše oštar rez između dva dela: prvog, u kom Marina posle incestuoznog odnosa sa ocem, biva bačena u vrtlog života, koji je uči da postane liberalno orijantisana intelektualka, feministkinja, umetnica i lezbejka i promiskuitetna osoba i drugog, u kojem,

posle upoznavanja sekretara partijskog komiteta velike fabrike Sergeja Nikolajeviča Rumanjceva, doživljava preporod – postaje jedna od nosećih ličnosti progressa komunističkog ustrojstva, svoj identitet menja za bezlični, kolektivni te biva vatrenim pobornikom „nove vere“. Menja se i sama konstrukcija žanra: od romana o životu jedne žene, on prerasta u tipični proizvodni roman, u kojem se junakinja više ne zove Marina, već *drug Aleksejevna*, dakle, utapa se u amorfnu masu. Roman završava vidom komunističkog manifesta u kojem se veliča proizvodna snaga SSSR, njen kolektivistički duh i nada da će proleterijat poprimiti internacionalni karakter i sprovesti svoju diktaturu diljem sveta. Tako Sorokinov pripovedač naglo zapada iz personalne pripovedačke situacije u obezličavanje glasa, doslovni mimezis prema Aristotelu, u kojem još ima mesta jedino za političko-ideološki diskurs. Na izvestan način dolazi do nasilja drugostepenog teksta nad prvostepenim, ali tako da ne možemo govoriti o parodiji niti specifičnom, bahtinovskom dvoglasju drugostepenog teksta. Naprotiv, na delu je *prestup* kao vid demonstracije moći kolektivnog nad privatnim. Ličnost Marine Aleksejevne je u drugom planu, ne pratimo njenu intimu koja ni ne može biti ostavriiva budući da Marina deli sobu sa koleginicama iz fabrike, naprotiv – čak ni o njenoj trideestoj ljubavi sa komesarom Rumanjcevim nema govora, niti je to za dalji tok priče važno – junakinja je indoktrinirana, nasilno istrgnuta iz jednog zabrana i presađena u drugi, a jedina njena briga jeste kako premašiti normu u fabrici i doprineti kolektivu čiji je neodvojivi deo. Tako jedna od važnih elemenata građenja književnog junaka – njegova razvojnost (Rimon Kenan) ovde biva eksplicirana ali naglim skretanjem u pravcu suprotnom od onog sa početka romana.

Ipak, ovo ideološko potonuće posve je sorokinovsko, osobenost pisca koji nalazi da je svako autorsko uplitanje ili komentar suvišan, koji upravo svojom neintervencijom reaktivira vid avanogradne pobune protiv jednoumlja i socijalističkog, u biti utilitarističkog koncepta umetnosti videne kao manifestacije jedne Ideje. Ostala prozna ostvarenja Sorokina, onog Sorokina, čije su knjige od strane organizacije *Oni koji koračaju* zajedno spaljivane javno ispred Boljšog teatra u Moskvi 2002. godine, *Šećerni Kremlj*, *Dan opričnika*, *Plavo salo* i dr. ukazuju na žestok otpor i nedvosmislen odgovor ovog angažovanog pisca, jer, ne zaboravimo, i avangardna umetnost je u svojoj osnovi angažovana i usmerena na borbu protiv represije, u isti mah i stilska formacija, ali i filozofski, pa i politički proces (Oraić, 1989: 91), koji podrazumeva da „avangardist ne samo želi izmijeniti svijet, on ga stvarno, pred našim očima mijenja, čak kada svoje htijenje u iskazu ne manifestira“ (Flaker, 1976: 242). Tako Sorokin pod maskom prihvatanja žanrovskog obrasca i transgresije kojom probija jedan rukavac da bi nasilno otpočeo drugi zapravo pokazuje nemi revolt, ostavljajući drugostepeni diskurs da se sam brani od vlastite nemoći da (re)kreira priču i da bude ono što nije – književnost, oslobođena stega jednoumlja, dok, istovremeno, opet nemo, otvara problem društvenog angažmana u smislu predstavljanja (sa vremenske distance koja je pokazala i dokazala neodrživom ideje socijalističke utopije) jednog prevaziđenog diskursa koji ne može biti konkurentan u svetu liberalno-kapitalističkog društvenog ustrojstva. Jednom rečju, radi se o pismu koje podriva samo sebe, podriva ideologiju od koje polazi i humanizam kog propagira a koji to, u suštini, nije i koji, svojim radikalnim komunističko-

totalitarističkim krilom, gulazima, otocima, čistkama i revidiranjima mišljenja, to ne bi ni mogao biti.

Literatura

- Antanasijević, Irina (2005). *Na kraju virtuelnog sveta. Vodić kroz novu rusku prozu*. Novi Sad: Orpheus.
- Arent, Hana (1991). *O revoluciji*. Beograd: Filip Višnjić.
- Bobio, Norberto (1997). *Desnica i levica*. Beograd: Narodna knjiga Podgorica: CID.
- Brajović, Tihomir (2011). *Fikcija i moć*. Beograd: Arhipelag.
- Epštejn, Mihail (1998). *Postmodernizam*. Beograd: Zepterbook.
- Flaker, Aleksandar (1976). *Stilske formacije*. Zagreb: Liber.
- Hegel, G.V.F (2006). *Filozofija istorije*. Beograd: Fedon.
- Hejvud, Endru (2005). *Političke ideologije*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Kasirer, Ernst (2003). *Filozofija prosvetiteljstva*. Beograd: Gutenbergova galaksija.
- Konstantinović, Stevan (2007). *Socrealistički roman u slovenskim književnostima*. Novi Sad: Ljubitelji knjige.
- Lasić, Stanko. (1970). *Sukob na književnoj ljevici (1928–1952)*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- Marks, Karl, Engels, Fridrih (1979). *Manifest komunističke partije*. Beograd: BIGZ.
- Marks, Karl, Engels, Fridrih (1974). *Nemačka ideologija, Dela 6*. Beograd: Prosveta.

- Oraić, Dubravka (1989). „*Evropska avangarda kao povijesna kultura : sinkronijski i dijakronijski model*“, u: Republika, 45, 1–2, str. 77–94.
- Poper, Karl (1993): *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji I i II*, Beograd: BIGZ.
- Sorokin, Vladimir (2008). *Trideseta Marinina ljubav*. Beograd: Laguna.
- Vranicki, Predrag (1978). *Historija marksizma I, II i III*. Zagreb: Naprijed.
- <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=56922>, datum posete 15. IX 2014.
- Živković, Dragiša, urednik. (1985). *Rečnik književnih termina*. Beograd: Institut za književnost i umetnost – Nolit.